

TIBBIYOT SOHASI MATNLARIDA TARJIMA USULLARI TAHLILI VA UNING AHAMIYATI

Abdurahmonov Yo'ldosh Eshbo'riyevich
Ingliz tili amaliy tarjima kafedrası o'qituvchisi

Abstract: There have been many scientific studies on the study of medical terms. In particular, in English linguistics, there is also a search for this topic. English medical terms have been researched in every area of linguistics, including advanced linguistics, interpreting, historical linguistics, traditional linguistics, sociolinguistics, corpus linguistics, linguoculturology, cognitive linguistics, psycholinguistics, and other similar areas. This article presents the analysis of translation methods in the texts of the medical field and points on its history.

Key words: texts in the field of Medicine, ethnosocial identity, gender trait, metaphorical modeling.

Аннотация: Было проведено много научных исследований, посвященных изучению медицинских терминов. В частности, в английской лингвистике также ведется поиск по этой теме. Английские медицинские термины были исследованы во всех областях лингвистики, включая продвинутую лингвистику, устный перевод, историческую лингвистику, традиционную лингвистику, социолингвистику, корпусную лингвистику, лингвокультурологию, когнитивную лингвистику, психолингвистику и другие подобные области. В данной статье представлен анализ методов перевода текстов медицинской тематики и рассказывается о ее истории.

Ключевые слова: тексты в области медицины, этносоциальной идентичности, гендерных признаков, метафорического моделирования.

Annotatsiya: Tibbiy terminlarning o'rganilishi yuzasidan ko'plab ilmiy tadqiqotlar yuzaga kelgan. Xususan, ingliz tilshunosligida ham ushbu mavzuga doir izlanishlar talaygina. Ingliz tibbiy terminlari tilshunoslikning har sohasi, shu jumladan, chog'ishtirma tilshunoslik, tarjimashunoslik, tarixiy tilshunoslik, an'anaviy tilshunoslik, sociolingvistika, korpus lingvistikasi, lingvokulturologiya, kognitiv tilshunoslik, psixolingvistika va boshqa shu kabi yo'nalishlar doirasida tadqiq qilingan. Ushbu maqolada tibbiyot sohasi matnlarida tarjima usullari tahlili va uning tarixi borasida fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlari: tibbiyot sohasi matnlari, etnososial xoslanish, gender xususiyati, metaforik modellashtirish.

Kirish. Ma'lumki, tarjimashunoslik – eng muhim hamda doimiy dolzarb sohalaridan biri. So'zni tarjima qilish jarayonida uning alohida lingvistik xususiyatlari namoyon bo'ladi. Shu sababli tibbiy terminlarning o'ziga xos jihatlari, ularni tarjima qilish muammolari va usullarini tadqiq qilish ko'p tilshunoslarning qiziqishiga sabab bo'ldi.

- **Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review).** O'zbek tilshunosligida tibbiy terminlar lingvomadaniy jihatdan endigina o'rganishga kirishildi. Xususan, N.Gaybullayevaning tadqiqotida o'zbek jamiyatiga xos tibbiy evfemalarning milliy-etnik, gender xususiyati, nutqiy zanjirdagi qiymati, muloqot jarayonida etnososial xoslanishi ijtimoiy sinf, ijtimoiy rol, ijtimoiy mavqe, ijtimoiy vaziyat kabi omillar doirasida voqelanishi asoslangan.

Tibbiy terminlarning metaforik modellashtirishning o'ziga xos xususiyatlarini ochib berishda F.Abdulxairovaning tadqiqoti ahamiyatga molik. Unda tibbiy termin-metaforalarning o'zbek tilida paydo bo'lish davridan to hozirgi kunga qadar tadrijiy rivojlanish qonuniyatlari, boshqa tillar bilan munosabati va bu jarayonlarga bevosita ta'sir o'tkazgan buyuk mutafakkirlarimiz Mahmud Qoshg'ariy va Abu Ali ibn Sino asarlarida foydalanilgan terminlar xususiyatlari ochib berilgan. Qolaversa, tibbiy termin-metaforalarning kognitiv va milliy-madaniy xususiyatlari va medisina terminlarini unifikatsiyalash va tartibga solishda tibbiy termin-metaforalarning emosional-baholovchi va tajribani yetkazib beruvchi vosita sifatidagi o'rni ochib berilgan.[1]

Shuningdek, D.Sapayeva, N.Sadullayeva, X.Babajanov, B.Shomuratova, R.Sayfullayevalar tibbiy terminologiyada qo'llaniladigan abbreviaturalarning leksik-semantik xususiyatlari, F.Akbarxodjayeva tibbiyot terminologiyasining o'ziga xos xususiyatlari va unda uchraydigan muammolar, M.Abdurahmonova X.Ikromovalar o'zbek tibbiy terminologik tizimida mavjud bo'lgan, kelib chiqishi yunon-lotin tiliga asoslangan birliklarning struktural-semantik xususiyatlari, G.Roziqova esa "Devonu lug'ati turk (M.Qoshg'ariy)" asarida qo'llangan tibbiyotga oid so'z va atamalarining leksik-semantik jihatlarini o'rganib, o'z qarashlarini ilmiy maqolalarida bayon qilganlar.

- **Tahlil va natijalar (Analysis and results).** D.X.Bozorovanning "Odam tanasi a'zolarinomlarining semantikasi va ular asosida yasalgan turkiy tillardagi so'zlar" mavzusidagi tadqiqot ishi qadimgi turkiy tillardagi adabiyotlarda qayd qilingan somatizmlarning leksik-semantik xususiyatlarini tadqiq qilishga bag'ishlangan bo'lib, unda odam tanasi a'zolari nomlarining o'ziga xos lisoniy jihatlari ochib berilgan.

A.Xusanov o'zining "O'zbek tilida kasallik va simptom nomlari" dissertatsiyasida klinik terminlardan hisoblangan kasallik va ularning simptom nomlarini ob'yekt sifatida olib o'rgangan. Xususan, olimlarning lingvistik strukturasini chuqur tahlil qilib, 14 ta usulda yasalgan birliklarni alohida ajratib ko'rsatgan. Mazkur soha terminlarini yasashda eng faol qo'shimchalar sifatida -*ma*, -*cha*, -*sh*, -*ish*, -*la*, -*lash*, -*lik*, -*simon* kabilarni belgilagan. O'zbek tibbiy terminlarining asosiy tashqi boyish manbalari sifatida arab, fors, tojik, rus tillarini e'tirof etgan. Shuningdek, kasallik va ularning simptom nomlarini ifodalovchi terminlar ichidagi muammolar masalasiga ham to'xtalib, o'zbek tilida bitta tushunchani anglatish uchun keragidan ortiq miqdordagi leksik birliklar mavjudligini ta'kidlagan. Misol tariqasida, lotincha "aliniamentalis" terminining o'zbek tilidagi ifodalarini keltirgan: *jinnilik*, *esipastlik*, *devonalik*, *telbalik*, *savdoyilik*, *jinnisang'illik*, *esvoslik*. Bundan tashqari, *sariq kasalligi* terminining o'rniga *sarg'ayma* ifodasi tibbiy terminlarga qo'yilgan talablarga ko'proq javob berishini ta'kidlab, uni lotincha "ictevus" terminining muqobili sifatida tavsiya qilgan. Kasallik nomlarining imlosida ham chalkashliklar borligini qayd etgan. Masalan, *ko'k yo'tal*, *ko'k dog'*, *ko'k suv*, *qora qo'tir*, *oq yem* kabi terminlar goh qo'shib, goh alohida yoziladi. Ularni tartibga solish bo'yicha kerakli choralar ko'rilishi zarurligini ta'kidlagan.

Terminlarning ichki tuzilishi, boyish manbalari va tartibga solish masalalari A.Qosimovning "Zamonaviy o'zbek tilida farmasevtik terminologiya" mavzusidagi tadqiqot ishida ham ko'zga tashlanadi. Ammo mazkur dissertatsiya o'zida farmasevtik terminlarning lingvistik tahlilga tortilganligi bilan alohida e'tiborga molik. Tadqiqotchining qayd etishicha, o'zbek tibbiy terminologiyasida farmasevtikaga oid terminlarning aksariyati morfologik usulda yasalgan hamda ularni yasashda quyidagi morfemalar faol qo'llaniladi:[U.Hamdamov, A.Qosimov, "World literature", Toshkent-2017]

- ma*: *qotishma*, *qorishma*, *qaynatma*, *aralashma*, *surtma* va b.;
- lik*: *eruvchanlik*, *yopishqoqlik*, *zaharlilik*, *dorishunoslik* va b.;
- (u)v+*chi*: *uxlatuvchilar*, *tinchlantiruvchilar*, *quvvatlovchilar* va b.;
- (i)*sh*: *achish*, *yutilish*, *maydalash*, *namlash*, *haydash* va b.;
- ki* (uning shakllari: -*gi*, -*g'i*, -*qi*): *achitqi*, *qichitqi*, *surgi* va b.;
- gich* (uning shakllari: -*kich*, -*qich*, -*g'ich*): *ochqich*, *o'lchagich* va b.

A.Qosimovning fikricha, farmasevtika terminlarining tashqi resurslari bo'lib, fors-tojik (*gavzabon*, *kunjut*, *zirk*, *sirka*), arab (*sumbul*, *dolchin*, *zaytun*,

sharbat) va rus (*novokain, kraxmal, penisillin, gliserin, kislota*) tillari xizmat qiladi. Olim o'z tadqiqot ishida sinonimiya masalasiga ham to'xtaladi. "Sinonimiya badiiy, publisistik, shuningdek, jonli so'zlashuv nutqini bezaydi, ammo ilmiy uslubda ungao'rin yo'q– deydi u. Bundan tashqari, mazkur tadqiqot ishida ayrim terminlarning qisqalik tamoyiliga mos kelmasligi (*mushak tonusini kamaytirish uchun qo'llaniladigan moddalar*), terminlar imlosidagi xatoliklar (*kuracha*) keng yoritilib, ularni bartaraf etishga doir takliflar berilgan.

Bundan tashqari, yana bir so'z yasash usuli metofora usulidan ham samarali ravishda foydalanib kelingan. Ye. Kassirer tilni chuqur mifologik tuzilmalarni o'z ichiga olgan asosiy metaforik mohiyatlarga taalluqli deb biladi (Kassirer, 1990, 33-44 bb.). Uning nazariyasiga ko'ra, mifologik, irratsional va mantiqiyliklarni birlashtirish natijasida, analogiyani intuitiv topish uning keyingi ratsionalizatsiyasini birlashtiruvchi metaforik ma'nosining paydo bo'lishiga olib keladi.

"Metafora" so'zi yunoncha "olib o'tish" degan tushunchani anglatadi. Bu usul biron bir voqelikning bir sohasidan boshqasiga manoni ko'chiradi. Muallifning fikriga ko'ra metafora shaxs tajribasidagi biron narsani bir holatdan ikkinchi holatga ko'chirishidir. Muvaffaqiyatli ravishda qo'llangan metafora yangi tushunchalar va terminlarni keltirib chiqaradi. Misol uchun ingliz tilida "brainwash" tushunchasini shakllanishiga etibor qaratsak, "*brain*" (*miya, ong*) va "*wash*" (*yuvmoq*), *miyani zaharlash, ongini yuvish* manosi kelib chiqadi, real hayotda miyani jismoniy ko'rinishda yuvib bo'lmaydi, lekin uni, ya'ni, ongni, mafkurani yod g'oyalar bilan oziqlantirish, fikrlashini buzish manosida metafora usulida yasalgan so'z ishlatiladi.

Metafora dunyoning ilmiy lingvistik tasvirini yaratishda eng samarali vositalaridan biridir. «Ifodalovchi vositalar, ayniqsa, metaforik anglashlar dunyoning lisoniy manzarasini yaratishda muhim komponentlar sanaladi» (Popova T.G., 2003, 51 b.). *Magnitli qo'l, adashgan buyrak, ayiqpanja, ayri burun, bedana ritmi* kabi metaforalar ilmiy matndagi yangi terminlarni "avvaldan tanish" terminlar asosida izohlashga xizmat qiladi.

- **Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations).** Tibbiy terminlarning ba'zilar murakkab tuzilishga ega va turli semantik, leksik va grammatik sharhlar berilishiga zaruriyat tug'diradi.

Ayrim tibbiy terminlarning ma'nosida aniqlik kam, ularning ko'p ma'noliligi tarjima qilish jarayoniga katta ta'sir ko'rsatadi. Bu tibbiy terminlarning ko'pchiligi lotin yoki boshqa tillardan kelib chiqqanligi

natijasida paydo bo'luvchi hodisadir. Shuningdek, neologizm hamda nomuqobillik muammolari ham tarjima jarayonidagi to'siqlardan hisoblanadi.

Adabiyotlar:

1. Usmonxo'jayev A., Bositxonova E.I., Nazirov P.N., To'raxonova M.S. *Tibbiy terminlar ensiklopedik lug'ati. 2 jildli.* – Toshkent: Sug'diyona, 2010 (1-jild – 948 bet; 2-jild – 1134 bet) 20000 dan ortiq so'z.
2. Cassirer E. *The Power of Metaphor. Metaphor theory.* Moscow: 1990(Kassirer, 1990, 33-44 bb.)
3. Gorban A. N., Zinovyev A, Yu, Popova T, G. *Seven Clusters In Genomic Triplet Distributions*, France, 2003, 51b.
4. (Popova T.G., 2003, 51 b.).
5. Firuza Invarovna Abdulxairova, *Tibbiyot Terminlarini Metaforik Modellashirishning O'ziga Xos Xususiyatlari* (15-22bb)